

sed Scriptura prætermisit hoc dicere, ut illud potius diceret quod futurum, aliquid prænuntiaret. Non enim falsum de illo dictum est. Qui enim singillatim bonus est, magis utique cum omnibus bonus est. Non autem quando cum omnibus bonus est, sequitur ut etiam singillatim bonus sit. Moderatum est itaque ut id diceretur; quod in præsentem verum esset, et præscientiam significaret futuri. Deus enim naturarum optimus conditor, peccantium vero iustissimus ordinator est; ut etiam si qua singillatim fiunt delinquendo deformia, semper tamen cum eis universitas pulchra sit. Sed jam ea quæ sequuntur in sequenti volumine pertractemus.

LIBER IV.

TRACTATUR INITIUM SECUNDI CAPITIS GENESIO. POSTQUE NONNULLA DE SENARI NUMERI PERFECTIONE, MOVETUR QUÆSTIO ARBESUM CIRCA VERSICULUM 5, CAP. I., QUOMODO SCILICET CREATA LUX, FACTA SIT VESPERA ET FACTUM MANE, SIQUE DIES NUMERATI ESSE AD SEXTUM ET SEPTIMUM.

CAPUT I.

Dies sex quomodo accipiendi.

I. « Et consummata sunt cœlum et terra, et omnis or-
 » natus eorum. Et consummavit Deus in die sexto opera
 » sua, quæ fecit, et requievit Deus in die septimo ab
 » omnibus operibus suis, quæ fecit. Et benedixit Deus
 » diem septimum, et sanctificavit eum; quia in ipso re-
 » quievit ab omnibus operibus suis, quæ inchoavit Deus
 » facere. » Arduum quidem atque difficillimum est viri-
 bus intentionis nostræ, voluntatem scriptoris in istis sex
 diebus, mentis vivacitate penetrare, utrum præterierit
 dies illi, et addito septimo, nunc per volumina temporum,
 non re, sed nomine repetantur. In toto enim tempore
 multi dies veniunt præteritis similes, nullus autem idem
 redit. Utrum ergo præterierit dies illi; an istis qui eor-
 um vocabulis et numero censentur, in temporum ordine
 quotidie transcurrentibus, illi in ipsis rerum conditionibus
 maneat: ut non solum in illis tribus antequam fierent
 luminaria, sed etiam in reliquis item tribus, diei nomen

intelligamus in specie rei quæ creata est, noctemque ejus in privatione vel defectu, vel si quo alio nomine melius significatur, cum amittitur species, aliqua mutatione a forma ad informitatem declinante atque vergente: quæ mutatio in omni creatura sive possibilitate inest, etiamsi desit effectus, sicut in celestibus superioribus; sive ad implendam in infimis rebus pulchritudinem temporalem, per ordinatas vices quorumque mutabilium decessionibus successionebusque peragitur, sicut manifestum est in rebus terrenis atque mortalibus: vespera vero in omnibus perfecte conditionis quasi quidam terminus sit; mane autem incipientis exordium; omnis enim creata natura certis suis initis et finibus continetur: indagare difficile est. Sed sive hoc, sive illud, sive aliquid etiam tertium probabilis, quod dicatur, possit inveniri, quod in progressu disputationis forsitan apparebit, quemadmodum in illis diebus et nox et vespera et mane intelligatur: non est tamen abs re, ut consideremus senarii numeri perfectionem in ipsa interiori natura numerorum, quam mente intuentes, ea quæ sensibus etiam corporis adjacent, numeramus, numeroque disponimus.

CAPUT II.

De senarii numeri perfectione.

II. INVENIMUS ergo senarium numerum primum esse perfectum, ea ratione, quod suis partibus compleatur. Sunt enim et alii numeri aliis causis rationibusque perfecti. Proinde istum senarium ea ratione perfectum diximus, quod suis partibus compleatur, talibus duntaxat

partibus, quæ multiplicatæ possint consummare numerum, cujus partes sunt. Talis enim pars numeri dici potest quota sit. Nam ternarius numerus potest dici pars, non tantum senarii, cujus dimidia est, sed omnium ampliorum quam est ipse ternarius. Nam et quaternarii et quinarii pars major ternarius est: potest enim dividi et quaternarius in tria et unum, et quinarius in tria et duo. Et septenarii et octonarii et novenarii, et quidquid ultra est numerorum, pars est ternarius, non major vel dimidia, sed minor. Nam septenarius quoque dividi potest in tria et quatuor, et octonarius in tria et quinque, et novenarius in tria et sex: sed nullius horum potest dici ternarius quota sit pars, nisi tantum novenarii, cujus pars tertia est, sicut senarii dimidia. Itaque horum omnium, quos commemoravi, nullus consummatur ex aliquot ternariis, nisi senarius et novenarius. Nam ille constat ex duobus ternariis, iste autem ex tribus.

III. Senarius ergo numerus, ut dicere cœperam, partibus suis connumeratis et in summam ductis, in se compleitur. Alii namque sunt numeri, quorum partes simul ductæ minorem summam faciunt, alii vero amplioem: certis vero intervallorum rationibus pauciores inveniuntur, qui suis partibus compleantur, quarum summa nec citra insistas, nec ultra exerescat, sed ad tantum occurrit, quantus est ipse numerus cujus partes sunt. Horum primus senarius est. Nam unius in numeris nullæ partes sunt. Sic enim dicitur unum in numeris quibus numeramus, ut non habeat dimidium vel aliquam partem, sed vere ac pure et simpliciter unum sit. Duorum autem pars unum est, et ea dimidia, nec ulla altera. Ternarius vero duas habet, unam quæ dici possit quota sit, quod est unum, nam tertia ejus est; et aliam majorem quæ non possit dici quota sit, id est, duo: nec hujus ergo partes compu-

tari possunt illæ, de quibus agimus, id est, quæ dici possunt quotæ sint. Porro quaternarius duas habet tales: nam unum, quarta ejus est; duo, dimidia: sed ambæ in summam ductæ, id est, unum et duo simul, ternarium faciunt, non quaternarium. Non ergo cum complent partes suæ, quia in summa minore consistunt. Quinarius non habet talem nisi unam, id est, ipsum unum; quæ quinta pars ejus est: nam et duo quamvis pars ejus minor sit, et tria major; neutra tamen earum dici potest quota pars ejus sit. Senarius vero tres partes tales habet, sextam, tertiam, dimidiam: sexta ejus, unum est; tertia duo; dimidia, tria. Hæ autem partes in summam ductæ, id est, unum et duo et tria, simul eundem consummant perficiuntque senarium.

IV. Jam septenarius non habet talem partem nisi septimam, quod est unum. Octonarius tres, octavam quartam, dimidiam, id est, unum, duo et quatuor: sed hæ simul ductæ septenarium faciunt infra insistentem, non ergo complent eundem octonarium. Novenarius duas habet, nonam, quod est unum; et tertiam, quod est tria: hæ autem simul, quaternarium faciunt longe novenario minorem. Denarius tres habet tales partes, unum decimam, duo quintam, quinque dimidiam, qui numeri simul ducti ad octonarium perveniunt, non ad denarium. Udenarius non habet nisi solam undecimam, sicut septenarius solam septimam, et quinarius solam quintam, et ternarius solam tertiam, et binarius solam dimidiam, quod in omnibus unum est. Duodenarius vero partibus suis talibus simul ductis, non ipse consummatur, sed exceditur; ampliorem quippe duodenario numerum faciunt: nam usque ad sedecim perveniunt. Habet enim eas quinque, duodecimam, sextam, quartam, tertiam, dimidiam: nam duodecima ejus unum est, sexta duo, quarta

tria, tertia quatuor, dimidia sex: unum autem et duo, et tria, et quatuor, et sex, in summam ducta sexdecim sunt.

V. Et ne multis morer, in infinita serie numerorum plures numeri reperiuntur, qui tales partes aut non habent nisi singulas, sicut ternarius, et quinarius, et cæteri ejusmodi; aut ita plures habent tales partes, ut in unum ductæ atque in summam redactæ vel citra insistant, sicut est octonarius et novenarius, et alii plurimi, vel ultra excedant, sicut duodecimus et duodevigesimus, et multi tales. Plures ergo reperiuntur quilibet horum, quam illi qui perfecti vocantur, eo quod suis simul ductis talibus partibus compleantur. Nam post senarium duodevigesimus invenitur, qui similiter suis talibus partibus constat: habet enim eas quinque, vicesimam-octavam, quartam-decimam, septimam, quartam, dimidiam, id est, unum, et duo, et quatuor, et septem, et quatuordecim; quæ simul ductæ eundem duodevigesimum complent: fiunt enim viginti-octo. Et quanto numerorum ordo procedit, tanto productioribus pro rata portione intervallis reperiuntur hi numeri, qui suis talibus partibus in summam redactis, ad se ipsos occurrunt, dicunturque perfecti. Quorum enim numerorum tales partes simul ductæ non implent eosdem numeros quorum partes sunt, imperfecti nominantur: quorum autem etiam excedunt, plus quam perfecti appellantur.

VI. Perfecto ergo numero dierum, hoc est, senario, perfecit Deus opera sua quæ fecit. Ita enim scriptum est, « Et consummavit Deus in die sexto opera sua, quæ fecit¹. » Magis autem in istum numerum intentus fio, cum considero etiam ordinem operum ipsorum. Sicut enim idem numerus gradatim partibus suis in trigonum surgit; nam ita sequuntur unum, duo, tria, ut nullus alius inter-

¹ Gen. ii, 2, juxta LXX.

poni possit, quæ singulæ senarii partes sunt quibus constat, unum sexta, duo tertia, tria dimidia: ita uno die facta est lux, duobus autem sequentibus fabrica mundi hujus, uno superior pars, id est, firmamentum, altero inferior, id est, mare et terra: sed partem superiorem nullis alimentorum corporalium generibus implevit, quia non ibi erat positurus corpora tali refectione indigentia; at inferiorem, quam sibi congruentibus animalibus ornaturus erat, necessariis eorum indigentia cibus ante ditavit. Reliquis ergo tribus diebus ea creata sunt, quæ intra mundum, id est, intra istam universitatem visibilem ex elementis omnibus factam, visibilia suis et congruis motibus agerentur; primo in firmamento luminaria, quia prius erat factum firmamentum; deinde in inferiore animantia, sicut ordo ipse posebat, uno die, aquarum; alio, terrarum. Nec quisquam ita demens est, ut audeat dicere non potuisse Deum facere uno die cuncta, si vellet; aut si vellet biduo, uno die spiritalia creaturam, et alio corporalem; sive uno die cœlum cum omnibus pertinentibus, et alio terram cum omnibus quæ in ea sunt; et omnino quando vellet, quandiu vellet, et quomodo vellet: quis est qui dicat voluntati ejus aliquid potuisse resistere?

~~~~~

CAPUT III.

De eo quod scriptum in capite xi, 21 Sapientiæ:
Omnia in mensura, et numero, etc.

VII. QUAPROPTER cum eum legimus sex diebus omnia perfecisse, et senarium numerum considerantes, invenimus esse perfectum, atque ita creaturarum ordinem cur-

rere, ut etiam ipsarum partium, quibus iste numerus perficitur, appareat quasi gradata distinctio; veniat etiam illud in mentem, quod alio loco Scripturarum ei dicitur, « Omnia in mensura, et numero, et pondere disposuisti¹; » atque ita cogitet anima, quæ potest, invocato in auxilium Deo, et impertiente atque inspirante vires, utrum hæc tria, mensurâ, numerus, pondus, in quibus Deum disposuisse omnia scriptum est, erant alicubi antequam crearetur universa creatura, an etiam ipsa creata sunt; et si erant antea, ubi erant? Neque enim ante creaturarum erat aliquid nisi Creator. In ipso ergo erant. Sed quomodo? nam et ista quæ creata sunt, in ipso esse legimus: an illa sicut ipse, ista vero sicut in illo a quo reguntur et gubernantur? Et quomodo illa ipse? Neque enim Deus mensura est, aut numerus, aut pondus, aut ista omnia. An secundum id quod novimus mensuram in eis quæ metimur, et numerum in eis quæ numeramus, et pondus in eis quæ appendimus, non est Deus ista: secundum id vero quod mensura omni rei modum præfigit, et numerus omni rei speciem præbet, et pondus omnem rem ad quietem ac stabilitatem trahit, ille primitus et veraciter et singulariter ista est, qui terminat omnia, et format omnia, et ordinat omnia; nihilque aliud dictum intelligitur, quomodo per cor et linguam humanam potuit: « Omnia in mensura, » et numero et pondere disposuisti, » nisi omnia in te disposuisti?

¹ Sap. xi, 21. — » Rom. xi, 36.

CAPUT IV¹.

In Deo esse mensuram sine mensura, numerum sine numero, et pondus sine pondere. — Trinitas.

VIII. MAGNUM est, paucisque concessum, excedere omnia, quæ metiri possunt, ut videatur mensura sine mensura; excedere omnia, quæ numerari possunt, ut videatur numerus sine numero; excedere omnia quæ appendi possunt, ut videatur pondus sine pondere. Neque enim mensura et numerus et pondus, in lapidibus tantummodo et lignis atque hujusmodi molibus, et quantiscumque corporalibus vel terrestribus vel cœlestibus animadverti, et cogitari potest. Est etiam mensura aliquid agendi, ne sit irrevocabilis et immoderata progressio; et est numerus et affectionum animi et virtutum, quo ab stultitiæ deformitate, ad sapientiæ formam decusque colligitur; et est pondus voluntatis et amoris, ubi apparet quanti quidque in appetendo, fugiendo, præponendo, postponendoque pendatur: sed hæc animorum atque mentium et mensura alia mensura cohibetur, et numerus alio numero formatur, et pondus alio pondere rapitur. Mensura autem sine mensura est, cui æquatur quod de illa est, nec aliunde ipsa est: Numerus sine numero est, quo formantur omnia, nec formatur ipse: Pondus sine pondere est, quo referuntur ut quiescant, quorum quies purum gaudium est, nec illud jam refertur ad aliud.

IX. Sed nomina mensuræ et numeri et ponderis, quisquis nonnisi visibiliter novit, serviliter novit. Transcendat

¹ In editis caput iv principium habet ad hæc verba: *Neque enim, etc.*

itaque omne, quod ita novit, aut si nondum potest, nec ipsis nominibus hereat, de quibus cogitare nisi sordide non potest. Tanto enim magis cuique ista in superioribus chara sunt, quanto ipse minus est in inferioribus caro. Quod si non vult aliquis ea vocabula, quæ in rebus infimis et abjectissimis didicit, transferre ad illa sublimia, quibus intuentis mentem serenare conatur, non est urgendus ut faciat. Dum enim hoc intelligatur, quod intelligendum est, non magnopere curandum est quid vocetur. Scire oportet tamen cuiusmodi similitudo est inferiorum ad superiora. Non enim aliter recte hinc illuc ratio tendit, et nititur.

X. Jamvero si quisquam dicit creatam esse mensuram et numerum et pondus, in quibus Deum omnia disposuisse Scriptura testatur; si in illis omnia disposuit, eadem ipsa ubi disposuit? si in aliis, quomodo ergo in ipsis omnia, quando ipsa in aliis? Non itaque dubitandum est illa esse extra ea, quæ disposita sunt, in quibus omnia disposita sunt.

CAPUT V.

In Deo ipso exlat ratio mensuræ, numeri et ponderis ad quam disposita sunt omnia.

XI. AN forte putabimus ita dictum esse: « Omnia in mensura et numero et pondere disposuisti, » ac si diceretur: « Omnia sic disposuisti ut haberent mensuram et numerum et pondus? » Quia et si diceretur: « Omnia corpora in coloribus disposuisti; » non hinc esset consequens, ut ipsa Dei Sapientia, per quam facta sunt omnia, colores

in se prius habuisse intelligeretur, in quibus faceret corpora: sed ita acciperetur: « Omnia corpora in coloribus disposuisti, » ac si diceretur: « Omnia corpora sic disposuisti ut haberent colores? » Quasi vero a creatore Deo disposita in coloribus corpora, id est, ita disposita ut colorata essent, possit aliter intelligi, nisi aliqua ratio colorum singulis corporum generibus distribuendorum in ipsa disponentis sapientia non defuisse intelligatur, etsi color ibi non appellatur. Hoc est enim quod dixi, dum res cognoscitur, non esse de vocabulis laborandum.

CAPUT VI¹.

Ubi cernebat Deus unde omnia diserneret.

XII. FACIAMUS ergo ita dictum esse: « Omnia in mensura et numero et pondere disposuisti, » tanquam dictum esset, ita disposita ut haberent proprias mensuras suas, et proprios numeros, et proprium pondus, quæ in eis pro sui cujusque generis mutabilitate mutarentur augmentis et diminutionibus, multitudine et paucitate, levitate et gravitate, secundum dispositionem Dei. Numquid sicut ista mutantur, ita ipsum Dei consilium, in quo ea dispositum, mutabile dicimus? Averterit ipse tantam dementiam. Cum ergo hæc ita disernerentur, ut haberent mensuras, et numeros, et pondera sua, ubi ea cernebat ipse disponent? Neque enim extra se ipsum, sicut cernimus oculus corpora: quæ utique nondum erant, cum disernerentur ut fierent. Nec intra se ipsum ista cernebat, sicut animo cernimus phantasias corporum, quæ non præsto sunt oculis.

¹ In editis caput vi incipit cum his verbis: *Cum ergo*, etc.

lis, sed ea quæ vidimus, vel ex eis quæ vidimus imaginando cogitamus. Quomodo ergo ista cernebat, ut ita diserneret? Quo, nisi eo quo solus potest?

CAPUT VII¹.

Senarii numeri perfectionem quomodo cernamus.

XIII. VERUMETIAM nos mortales et peccatores, quorum animas aggravant corpora corruptibilia², et quorum sensum multa cogitantem terrena deprimit habitatio; quanquam etsi corda mundissima et mentes simplicissimas gereremus sanctisque Angelis jam essemus æquales, non utique nobis ita nota esset divina substantia sicut ipsa sibi: tamen istam senarii numeri perfectionem, nec extra nos ipsos cernimus, sicut oculus corpora; nec ita intra nosmetipsos, quemadmodum corporum phantasias, et visibilibus imagines rerum, sed alio quodam longe differenti modo. Quamvis enim se objectent mentis aspectui quasi corpusculorum quædam simulacra, cum senarii numeri compositio, vel ordo, vel partitio cogitatur: tamen validior et præpotentior desuper ratio non eis annuit, interiusque numeri vim conuatur; per quem contuitum fidenter dicit, id quod dicitur unum in numeris, in nullas partes dividi posse, nulla autem corpora nisi in partes innumerabiles dividi; et facilius cælum et terram transire quæ secundum senarium numerum fabricata sunt, quam effici posse ut senarius numerus non suis partibus compleatur. Gratias itaque Creatori semper agat animus hu-

² In editis caput vii in media phrasi habetur, nempe ad hæc verba: *Tamen istam*, etc. — ² Sap. ix, 15.

manus, a quo ita creatus est, ut hoc possit videre, quod avium nulla, nulla bestiarum, quæ tamen nobiscum vident et cœlum, et terram, et luminaria, et mare, et aridam et omnia quæ in eis sunt.

XIV. Quamobrem non possumus dicere propterea senarium numerum esse perfectum, quia sex diebus perfecti Deus omnia opera sua: sed propterea Deum sex diebus perfecisse opera sua, quia senarius numerus perfectus est. Itaque etiamsi ista non essent, perfectus ille esset: nisi autem ille perfectus esset, ista secundum eum perfecta non fierent.

CAPUT VIII.

Quies Dei in die septimo ut intelligenda.

XV. JAMVERO quod scriptum est, requiescere Deum in die septimo ab omnibus operibus suis, quæ fecit; et ideo eundem diem benedixisse, et sanctificasse, quia in ipso requievit; ut quomodo possumus, quantum ab ipso adjuti fuerimus, intellectu conemur attingere: prius de hoc carnales hominum suspiciones a nostris mentibus abigamus. Numquid enim dici vel credi fas est Deum laborasse in operando cum ea quæ supra scripta sunt condidit, quando dicebat, et fiebant? Ita quippe nec homo laborat, si aliquid faciendum, mox ut dixerit, fiat. Quamvis enim humana verba sonis adminiculata ita proferantur, ut sermo diuturnus fatiget; tamen cum tam pauca sunt, quam pauca legimus in eo quod scriptum est, cum Deus dixit: « Fiat lux, Fiat firmamentum, » et cætera usque in finem operum, quæ sexto die consummavit; nimis ab-

surdi deliramenti est, istum vel hominis, nedum Dei, laborem putare.

CAPUT IX¹.

Quo sensu Deus requiescere dicitur. — Tristitia laudabilis.

XVI. AN forte quis dixerit, dicendo quidem ut fierent, quæ continuo facta sunt, Deum non laborasse, sed forte cogitando quid fieri debuisset: qua cura vel liberatus rerum perfectione requieverit, et eo merito diem, quo primo factus est ab hac animi intentione securus, benedicere, et sanctificare voluerit? Quod si hæc sapere, multum desipere est, (rerum enim condendarum tam facultas, quam facilitas incomparabilis atque ineffabilis est apud Deum:) quid restat ut intelligamus, nisi forte creature rationali, in qua et hominem creavit, in se ipso requiem præbuisse, post ejus perfectionem, per donum Spiritus sancti, per quem diffunditur charitas in cordibus nostris, ut illuc feramur appetitu desiderii, quo cum pervenerimus requiescamus, id est, nihil amplius requiramus? Sicut enim recte dicitur Deus facere, quidquid ipso in nobis operante fecerimus: ita recte dicitur Deus requiescere, cum ejus munere requiescimus.

XVII. Hoc quidem recte intelligimus; quia et verum est, et non magnæ intentionis indiget, ut videamus ita dici requiescere Deum, cum requiescere nos facit, sicut dicitur cognoscere, cum efficit ut cognoscamus. Neque enim Deus temporaliter cognoscit, quod antea non no-

¹ Capitis xi in editis legimus initium ad hæc verba: *Quid restat, etc.*

verat : et tamen dicit ad Abraham : « Nunc cognovi quoniam times Deum ¹ : » ubi quid aliud accipimus, nisi : « Nunc feci ut cognosceretur? » His locutionum modis, cum ea quæ non accidunt Deo, tanquam illi accidant loquimur, eum facere agnoscimus ut nobis accidant; ea duntaxat quæ laudabilia sunt : et hæc quantum Scripturarum usus admittit. Neque enim nos temere aliquid tale de Deo dicere debemus, quod in Scriptura ejus non legimus.

XVIII. Ex hoc locutionis modo arbitror dictum illud ab Apostolo : « Nolite contristare Spiritum sanctum Dei, » in quo signati estis in die redemptionis ². » Neque enim ipsa Spiritus sancti, qua est quicquid ipse est, substantia contristari potest; cum habeat æternam atque incommutabilem beatitudinem, magisque sit ipsa æterna et incommutabilis beatitudo. Sed quia ita in sanctis habitat, ut eos impleat charitate, qua necesse est ut homines ex tempore gaudeant profectu fidelium et bonis operibus; et ideo necesse est etiam contristentur lapsu vel peccatis eorum, de quorum fide ac pietate gaudebant; quæ tristitia laudabilis est, quia venit ex dilectione quam Spiritus sanctus infundit : propterea ipse Spiritus dicitur contristari ab eis, qui sic agunt, ut eorum factis contristentur sancti, non ob aliud nisi quia Spiritum sanctum habent, quo dono tam boni sunt, ut eos mali mœstificent, hi maxime quos bonos fuisse sive noverunt sive crediderunt. Quæ profecto tristitia non solum non culpanda, verumetiam præcipue laudanda ac prædicanda est.

XIX. Hoc genere locutionis rursus idem Apostolus mirabiliter usus est, ubi ait : « Nunc autem cognoscentes Deum, imo cogniti a Deo ³. » Neque enim tunc eos cognoverat Deus, præcognitos videlicet ante constitu-

¹ Gen. xxi, 12. — ² Ephes. iv, 30. — ³ Gal. iv, 9.

tionem mundi ¹ : sed quia tunc ipsi eum illius munere, non suo merito vel facultate cognoverant, maluit tropice loqui, ut tunc ab illo cognitos diceret, cum eis cognoscendum se præstitit, et verbum corrigere, quasi hoc minus recte dixit, quod proprie dixerat, quam sinere ut hoc sibi arrogarent se potuisse, quod eis posse ille donaverat.

CAPUT X.

Quæstio an ipse Deus proprie requiescere potuerit.

XX. Hic ergo intellectus, in eo quod positum est, requiescisse Deum ab omnibus operibus suis, quæ fecit bona valde, quia ipse nos facit requiescere, cum bona opera fecerimus, quibusdam forte suffecerit : sed nos hujus sententiæ Scripturarum consideratione suscepta, urgemur quærere, quonam modo et ipse requiescere potuerit; quamvis requie sua nobis insinuata, sperare admonuerit in se requiem nostram futuram. Sicut enim ipse fecit cœlum et terram, et ea quæ in eis sunt, et omnia sexto die consummavit; nec in eis aliquid dici potest nos creasse, illo donante ut crearemur, et ideo dictum esse, « Consummavit Deus in die sexto opera sua, quæ fecit, » quia ut a nobis consummarentur ipse præstitit : ita et quod dictum est : « Requievit Deus in die septimo ab omnibus operibus suis, quæ fecit, » non utique nostram requiem, quam concedente ipso adepturi sumus, sed ipsius primitus intelligere debemus, qua in septimo die requievit consummatis operibus; ut prius omnia quæ scripta sunt facta mœstrentur, et deinde si opus est, etiam aliquid significasse

¹ 1 Pet. 1, 10.

doceantur. Recte quippe dicitur, sicut Deus post opera sua bona requievit, ita et nos post opera nostra bona requieturos. Sed ob hoc etiam recte flagitatur, ut quemadmodum disputatum est de operibus Dei, quæ ipsius esse satis apparet; ita de requie Dei satis disseratur, quæ propria ipsius demonstretur.

CAPUT XI.

Quomodo utrumque constat, Deum in die septimo requievisse; et nunc usque operari.

XXI. QUAPROPTER justissima ratione compellimur indagare, si valeamus, atque eloqui, quomodo utrumque sit verum, et quod hic scriptum est, in septimo die requievisse Deum ab operibus suis, quæ fecit; et quod in Evangelio dicit ipse, per quem facta sunt omnia: « Pater meus » usque nunc operatur, et ego operor¹. » Eis enim hoc respondit, qui propter requiem Dei Scripturæ hujus auctoritate antiquitus commendatum sabbatum, ab eo non observari querebantur. Et dici quidem probabiliter potest, observandum sabbatum Judæis fuisse præceptum in umbra futuri, quæ spiritalem requiem figuraret, quam Deus exemplo hujus quietis suæ fidelibus bona opera facientibus arcana significatione pollicebatur. Cujus quietis et ipse Dominus Christus, qui nonnisi quando voluit passus est, etiam sepultura sua mysterium confirmavit. Ipso quippe die sabbati requievit in sepulcro, eumque totum diem habuit sanctæ ejusdem vacationis, posteaquam sexto die, id est parasceve, quam dicunt sextam sabbati,

¹ Joan. v, 17.

consummavit omnia opera sua, cum de illo quæ scripta sunt, in ipso crucis patibulo complerentur. Nam et hoc verbo usus est quando ait: « Consummatum est, et incli- » nato capite tradidit spiritum¹. » Quid ergo mirum si Deus istum diem, quo erat Christus in sepultura quieturus, volens etiam hoc modo prænuntiare, ab operibus suis in uno die requievit, deinceps operaturus ordinem sæculorum, ut et illud vere diceretur: « Pater meus usque » nunc operatur. »

CAPUT XII.

Alia ratio conciliandi Scripturam de requie et de continua operatione Dei.

XXII. POTEST etiam intelligi Deum requievisse a condendis generibus creaturæ, quia ultra jam non condidit aliqua genera nova: deinceps autem usque nunc et ultra operari eorundem generum administrationem, quæ tunc instituta sunt, non ut ipso saltem die septimo potentia ejus a coeli et terræ, omniumque rerum quas condiderat, gubernatione cessaret, aliquin continuo dilaberentur. Creatoris namque potentia, et omnipotentis atque omnitenentis virtus, causa subsistendi est omni creaturæ: quæ virtus ab eis quæ creata sunt regendis, si aliquando cessaret, simul et illorum cessaret species, omnisque natura concideret. Neque enim sicut structor ædium cum fabricaverit, abscedit, atque illo cessante atque abscedente stat opus ejus; ita mundus vel ictu oculi stare poterit, si ei Deus regimen sui substraxerit.

¹ Joan. xix, 30.

XXIII. Proinde et quod Dominus : « ait Pater meus us- » que nunc operatur, » continuationem quamdam operis ejus, quæ universam creaturam continet atque administrat, ostendit. Aliter enim posset intelligi si diceret : « Et nunc operatur, » ubi non esset necesse ut operis continuationem acciperemus : aliter autem cogit intelligi cum ait : « Usque » nunc, » ex illo scilicet quo cuncta cum conderet operatus est. Et quod scriptum est, de sapientia ejus : « Pertingit » a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suavi- » ter¹ ; » de qua item scriptum est, quod motus ejus agi- lior celeriorque sit omnibus motibus² : satis apparet recte intuentibus, hunc ipsum incomparabilem et ineffabilem, et si possit intelligi, stabilem motum suum, rebus eam præbere suaviter disponendis ; quo utique subtracto, si ab hac operatione cessaverit, eas continuo perituras. Et illud quod ait Apostolus cum Deum Atheniensibus prædicaret : » In illo vivimus, et movemur, et sumus³, » li- quide cogitatum quantum humana mens valet, adjuvat hanc sententiam, quæ credimus, et dicimus Deum in iis, quæ creavit, indesinenter operari. Neque enim tanquam substantia ejus sic in illo sumus, quemadmodum dictum est, quod habeat vitam in semetipso⁴ : sed utique cum aliud simus quam ipse, non ob aliud in illo sumus, nisi quia id operatur, et hoc est opus ejus ; quo continet omnia, et quo ejus Sapientia pertendit a fine usque ad finem fortiter et disponit omnia suaviter ; per quam dispositionem in illo vivimus, et movemur, et sumus. Unde colligitur, quod si hoc opus suum rebus subtraxerit, nec vivemus, nec movebimur, nec erimus. Claret igitur ne uno quidem die cessasse Deum ab opere regendi quæ creavit, nec motus suos naturales, quibus aguntur atque vegetantur, ut omnino naturæ sint, et in eo quod sunt

¹ Sap. viii, 1. — ² Id. vii, 24. — ³ Act. xvii, 28. — ⁴ Joan. v, 26.

pro suo quæque genere maneant, illico amitterent, et esse aliquid omnino desinerent, si eis subtraheretur motus ille Sapientiæ Dei, quo disponit omnia suaviter. Quapropter sic accipimus Deum requiesisse ab omnibus operibus suis, quæ fecit, ut jam novam naturam ulterius nullam conderet, non ut ea quæ condiderat, continere et gubernare cessaret. Unde et illud verum est¹, quod in septimo die requievit Deus ; et illud quod usque nunc operatur.

OAPUT XIII.

De sabbati observatione. — Sabbatum christianum.

XXIV. Ex opera quidem ejus videmus bona, quietem vero ejus post bona opera nostra videbimus. Ob quam significandam mandavit Hebræo populo unum diem observandum² : quod tam carnaliter agebant, ut eo die salutem nostram Dominum videntes operari crimarentur, ac sic eis de opere Patris rectissime responderet, cum quo et ipse operabatur æqualiter, non solum creaturæ universe administrationem, sed etiam ipsam nostram salutem. Jamvero tempore gratiæ revelatæ, observatio illa sabbati, quæ unius diei vacatione figurabatur, ablata est ab observatione fidelium. In ea quippe gratia perpetuum sabbatum jam observat, qui spe futuræ quietis operatur quidquid boni operatur, nec in ipsis bonis operibus suis, quasi habens bonum quod non acceperit gloriatur : ita enim tanquam diem sabbati, hoc est, dominicæ cessationis in sepultura, suscipiens atque intelligens baptismi sacramentum ; quiescit a pristinis operibus suis, ut jam in

¹ 2 Sent. dist. xv, cap. Jan. — ² Exod. xxv, 8.

novitate vitæ ambulans¹, Deum in se operari cognoscat, qui simul et operatur, et quiescit, et creature præbens congruam gubernationem, et apud se habens æternam tranquillitatem.

CAPUT XIV.

Cur Deus sanctificaverit diem quietis suæ.

XXV. DENIQUE ipse nec cum creavit defessus, nec cum cessavit refectus est: sed nos voluit per Scripturam suam ad quietis exhortari desiderium, intimando nobis cum diem se sanctificasse, in quo quievit ad omnibus operibus suis. Nam nusquam omnium sex dierum quibus creata sunt omnia, legitur aliquid sanctificasse: nec ante ipsos sex dies ubi scriptum est: « In principio fecit Deus cœlum et terram², » additum est: « Et sanctificavit³; » sed diem istum, in quo requievit ab omnibus operibus suis, quæ fecit, voluit sanctificare, tanquam et apud ipsum, qui nihil in opere suo laborat, plus quies quam operatio valeat. Hoc quidem in hominibus Evangelium nobis intimat, ubi Salvator noster meliorem partem dicit Mariæ, quod sedens ad pedes ejus requiescebat in verbo ejus, quam Marthæ, quamvis propter obsequium quo ei ministrabat circa multa occupatæ, et licet bonum opus operantis. Verum hoc in Deo quomodo sit vel intelligatur, difficile dictu est, etiamsi cogitatu aliquantulum attingi potest, cur Deus sanctificaverit diem quietis suæ, qui nullum sanctificaverit operis sui, nec ipsum sextum quo et hominem fecit, et cuncta perfecit. Ac primum ipsum

¹ Rom. vi, 4. — ² Gen. 1, 1. — ³ Luc. x, 42.

requiescere Dei quale sit, cujus humanæ mentis acies assequi potest? Quod tamen nisi esset, hoc omnino ista Scriptura non poneret. Dicam sane quod sentio, hæc duo indubitata præloquens, nec Deum, velut post laborem desideratumve negotii sui finem, temporali quadam requie delectatum; nec has litteras auctoritate tanta merito præminentes, frustra falsoque dixisse, quod Deus ab omnibus operibus suis, quæ fecit, in septimo die requieverit, eaque causa eundem diem sanctificaverit.

CAPUT XV.

Solvitur questio superius proposita.

XXVI. NIMIMUM ergo quia vitium est et infirmitas animæ, ita suis operibus delectari, ut potius in eis, quam in se requiescat ab eis; cum procul dubio melius aliquid in illa sit quod ea facta sunt, quam ipsa quæ facta sunt: insinuat nobis Deus per hanc Scripturam, qua dicitur requievisse ab omnibus operibus suis, quæ fecit, nullo opere suo sic delectatus, quasi faciendi ejus egerit, vel minor futurus nisi fecisset, vel beatorum cum fecisset. Quia enim ex illo ita est quidquid ex illo est, ut ei debeat quod est; ipse autem nulli quod ex ipso est, debeat quod beatus est; se rebus quas fecit diligendo præposit: non significans diem quo ea facienda inchoavit, nec illum quo ea perfecit, ne illis vel faciendis vel factis auctum ejus gaudium videretur; sed eum quo ab ipsis in se ipso requievit. Et ipse quidem nunquam ista requie caruit, sed nobis eam per diem septimum ostendit: hinc etiam significans non percipi requiem suam nisi a perfectis, cum ad eam intimandam non deputavit diem, nisi qui perfectio-

nem rerum omnium sequebatur. Nam qui semper est quietus, tunc nobis requievit, cum se requievisse monstravit.

.....

CAPUT XVI.

Dei requies ab operibus suis in septimo die.

XXVII. **ILLUD** quoque attendendam est, quod Dei requiem, qua de se ipso beatus est, nobis insinuari oportebat; ut intelligamus quomodo dicatur etiam requiescere in nobis, quod non dicitur, nisi cum in se requiem præstat et nobis. Requies igitur Dei recte intelligentibus ea est, qua nullius indiget bono: et ideo certa et nobis in illo est, quia et nos beatificamur bono quod ipse est, non ipse bono quod nos sumus. Nam et nos aliquid bonum ab illo sumus, qui fecit omnia bona valde, in quibus fecit et nos. Porro alia res bona præter ipsum nulla est, quam ipse non fecit; ac per hoc nullo præter se alio bono eget, qui bono quod fecit non eget. Hæc est ejus requies ab omnibus operibus suis quæ fecit. Quibus autem bonis laudabiliter non egeret, si nulla fecisset? Nam etiam sic dici posset nullis egens bonis, non a factis in se ipso requiescendo, verum omnino nulla faciendo. Sed bona facere si non posset, nulla esset potentia: si autem posset nec faceret, magna esset invidentia. Quia ergo est omnipotens et bonus, omnia valde bona fecit: quia vero se ipso bono perfecte beatus est, a bonis quæ fecit, in se ipso requievit, ea scilicet requie, a qua nunquam recessit. Sed si diceretur requievisse a faciendis, nihil aliud quam non fecisse intelligeretur. Nisi autem diceretur requievisse a factis, non eis egere quæ fecit minus commendaretur.

XXVIII. Quo itaque die hoc commendari oportuisset nisi septimo? Quod sane intelligit, quisquis senarii numeri perfectionem, de qua supra locuti sumus, perfectioni creaturæ congruenter adhibitam recolit. Si enim senario numero perficienda fuerat creatura, sicuti perfecta est, eaque requies Dei erat nobis commendanda, qua demonstraretur nec perfectis beatificari creaturis; procul dubio dies erat in hac commendatione sanctificandus qui sequitur sextum, quo erigemur ad hanc requiem conepiscendam, ut et nos in illo requiescamus.

.....

CAPUT XVII.

Quies nostra in Deo.

XXIX. **NEQUE** enim similitudo pia est, si velimus ita similes esse Deo, ut et nos ab operibus nostris requiescamus in nobis, sicut ipse requievit in se ab operibus suis. In quodam quippe incommutabili bono requiescere debemus, quod ille nobis est, qui nos fecit. Hæc erit igitur summa, minimeque superba, et vere pia requies nostra, ut sicut ipse requievit ab omnibus operibus suis, quia non ei opera sua, sed ipse sibi bonum est, quo beatus est: ita et nos ab omnibus operibus, non tantum nostris, verumetiam ipsius, nonnisi in illo requieturos nos esse speremus; idque desideremus post bona opera nostra, quæ in nobis agnoscimus illius potius esse quam nostra: ut etiam sic post bona opera sua ipse requiescat, cum post bona opera quæ ab illo justificati fecerimus in se nobis requiem præstat. Magnum est enim nobis ab illo extitisse, sed majus erit in illo requievisse. Sicut ipse non ideo beatus est, quia hæc fecit; sed quia etiam factis non egens,

in se potius quam in ipsis requievit. Unde non operis, sed quietis diem sanctificavit; quia non hæc faciendo, sed eis quæ fecit non egendo, se beatum intromavit.

XXX. Quid ergo tam humile ac facile effatu, et quid tam sublime atque arduum cogitatu, quam Deus requiescens ab omnibus operibus suis quæ fecit? Et ubi requiescens nisi in se ipso, quia beatus non nisi se ipso? Quando nisi semper? In diebus autem, quibus rerum quas condidit consummatio narratur, et ab eis quietis Dei ordo distinguitur, quando nisi in septimo die, qui earum sequitur perfectionem? A perfectis enim requiescit, qui nec perfectis eget, quo beator esse possit.

CAPUT XVIII.

Septimus dies cur mane habuerit, non vesperam.

XXXI. Ex quod apud illum quidem, quieti ejus nec mane nec vespera est; quia nec aperitur initio, nec clauditur fine: perfectis autem operibus ejus mane habet, et vesperam non habet: perfecta quippe creatura habet quoddam initium suæ conversionis ad quietem Creatoris sui, sed illa non habet finem quasi terminum perfectionis suæ, sicut ea quæ facta sunt. Ac per hoc requies Dei non ipsi Deo, sed rerum ab eo conditarum perfectioni inchoatur, ut in illo incipiat requiescere quod ab illo perficitur, et in eo habere mane; in suo enim genere tanquam vespera terminatum est: sed in Deo vesperam habere jam non potest, quia non erit aliquid illa perfectione perfectius.

XXXII. In illis enim diebus, quibus omnia creabantur, vesperam terminum conditæ creaturæ, mane autem initium condendæ alterius accipiebamus. Ac per hoc quinti

diei vespera terminus est conditæ quinto die creaturæ: mane autem quod post ipsam vesperam factum est, initium est condendæ sexto die creaturæ; qua condita tanquam ejus terminus facta est vespera. Et quia nihil aliud condendum restiterat, ita post illam vesperam mane factum est, ut non esset initium condendæ alterius creaturæ, sed initium quietis universæ creaturæ in requie Creatoris. Neque enim cœlum et terra et omnia quæ in eis sunt, universa scilicet spiritualis corporalisque creatura in se ipsa manet; sed utique in illo, de quo dictum est: « In illo » enim vivimus, et movemur, et sumus¹. » Quia etsi unaquæque pars potest esse in toto, cujus pars est, ipsum tamen totum non est nisi in illo, a quo conditum est. Et ideo non absurde intelligitur sexto die, completo post ejus vesperam factum mane, non quo significaretur initium condendæ alterius creaturæ, sicut in cæteris; sed quo significaretur initium manendi et quiescendi totius quod conditum est, in illius quiete qui condidit. Quæ quies Deo nec initium habet nec terminum: creaturæ autem habet initium, sed non habet terminum; et ideo septimus dies eidem creaturæ cœpit a mane, sed nullo vespere terminatur.

XXXIII. Nam si in cæteris diebus vespera et mane talium temporum vices significant, qualia nunc per hæc quotidiana spatia peraguntur; non video quid prohibuerit, et septimum diem vespera, noctemque ejusdem mane concludere, ut similiter diceretur: « Et facta est vespera, et factum est mane dies septimus: » quandoquidem et ipse unus est dierum, qui omnes septem sunt, quorum repetitione menses et anni et sæcula peraguntur: ut mane quod poneretur post vesperam septimi, hoc esset initium octavi diei, de quo jam deinceps silendum fuit, quia idem pri-

¹ Act. xvii, 28.